

XVII, XVIII, XIX. Yüzyıl Osmanlı Tıbbı

HEKİMBAŞILIK VE HEKİMBAŞILAR

- Hekimbaşılık, II. Bayezid döneminde müesseseseleşen ve divan'a (bakanlar kurulu) dahil olmadığı halde ülkenin sağlık politikasını yürüten bir kurumdu.
- Hekimbaşı, hükümdar ailesinin sağlığını korumakla yükümlüydü.
- Ayrıca, padişahın yemeklerinin, ilaçlarının ve gücünü arttıracak macunların hazırlanmasına nezaret eder; Nevruz'da çeşitli maddelerden hazırladığı nevrüziye'yi -başta sultan olmak üzere- devlet ricaline takdim eder; sarayda kullanılacak mum ve sabunların formüllerini hazırlar; saraydaki 5 hastahane ile 2 eczahanedeki cerrah, kehhal ve hekimlerin düzenli çalışmasını sağlar; muhtelif yerlerdeki hastahanelerin hekim tayin ve azillerini yapardı.

Osmanlıda Sağlık Politikaları

- Hekimbaşı Hükümdarın emriyle, İstanbul ve civarındaki yerli-yabancı hekimlerin imtihanlarını ve teftişlerini yapma, başarısızları meslekten uzaklaştırma, muayenehane sayısını azaltma yetkisine sahipti. XIX. yüzyılın ilk yarısında, askeri sağlık teşkilatı için hammadde alımı, ilaç imali ve dağıtımının en yetkilisi kişisiydi.
- XIX. yüzyılda, diğer yüksek memuriyetlerde olduğu gibi, şeyhülislamın devlet ricalinin en büyüklerine danışarak seçtiği kişi sultan tarafından atanırdı.
- Hekimbaşı, genellikle vefat eden sultanın yerine geçen tarafından azledilir, sultanın tahttan indirildiğinde ise kusuru olmadığı için yerinde bırakılabilirdi.

Hekimbaşı Adeta Günümüzdeki Sağlık Bakanı

- Hekimbaşılık devletin en yüksek ilmi kadrolarından biri olup 500 akçe mevleviyetlik memuriyetti.
- Hekimbaşının maaşı devirlere göre değişmekle birlikte devlet kadrosunda çalışanların en yükseklerindendi.
- Maaş haricinde, Tekfurdağı (Tekirdağ) gelirlerinin bir kısmı arpalık olarak tahsis edilir; kış, bahar ve bayramlarda hükümdar tarafından akçe ile taltif edilir; yılda 2 defa kıymetli kumaşlar verilirdi.
- Hükümdarla birlikte askeri sefere katıldıklarında yüksek derecede yolluk alır; hasta devlet ricaline gönderildiklerinde büyük bahşişle ödüllendirilirdi.
- Bu kaynaklar biraraya getirildiğinde, hekimbaşının çok yüksek bir gelire sahip oldukları ve müreffeh bir hayat yaşadıkları söylenebilir.

Hekimbaşı Giysisi

- Evliya çelebiye göre hekimbaşların emrinde, baltacılar, muhızlılar (mübaşir), hünkar kapıcısı, yeniçeri çuhadarı ve 100 kadar hizmetçi (huddam) vardı.
- Saray'da Seferli Koğuşu olarak bilinen yer eski Hekimbaşı Dairesi, başlala emrindeki Başlala Kulesi ise padişah ve saray için ilaçların yapıldığı yerd.

Askeri Sağlık Teşkilatı

- XIX. yüzyıldaki Batılılaşma çabaları sırasında, Bâb-ı Seraskeri'de kurulan Sıhhiyye Dairesinin [1837] askeri sağlık teşkilatı;
- 1838'de kurulan Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyyenin (Karantina Meclisi) salgın hastalıklarla mücadele;
- Mekteb-i Tıbbiyye'de kurulan Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye'nin [1840] hekimleri imtihan etme, ilaç imalathanelerini denetleme ve problemleri çözmeyi üstlenmesiyle hekimbaşlıların yetkileri ellerinden alınmış,

Hekimbaşılıktan Saray Hekimliğine

- Hekimbaşılık unvanı seretibbâ-i şehriyârî'ye dönüştürülmüş [1844],
- Sultan Abdülaziz'in iradesiyle lağvedilip [1850] 1923'te saltanatın kaldırılmasına kadar saray hekimliğiyle sınırlandırılmıştır.

XVI. yüzyılda Hekim Muhiddîn Mehmed ile başlayan ve XIX. yüzyılın ortasında Abdülhak Molla ile biten Hekim başılık ve Saray Hekimliği

- XVI. yüzyılda Hekim Muhiddîn Mehmed ile başlayan ve XIX. yüzyılın ortasında Abdülhak Molla ile biten 350 yıllık dönemde 13'ü tıbbi eser sahibi (Ahî çelebi, Yûsuf Sinan, Kosonî Mehmed, Emîr çelebi, Zeynelâbidîn, Ali, Sâlih bin Nasrullah, Hayâtîzâde Mustafa Feyzî, Nûh, Subhizâde, Hayrullah, Gevrekzâde, Mustafa Behçet) 42 kişi 58 defa hekimbaşılık görevine getirilmişti.
- Bazı yazarların düşüncelerinin aksine, hekimbaşılarının hepsi Müslüman'dı.
- Ancak bunların bir kısmı sonradan Müslüman olmuş ailelerin çocukları veya İslamiyet'i kabul etmiş kişilerdi.
- Mesela Îsâ, Nûh ve İsmail paşa Rum kökenli, Sâlih bin Nasrullah Arap kökenli Hıristiyan; Halebî Mustafa ve Hayâtîzâde Mustafa Feyzî ise Yahudi kökenliydi.

İSTANBUL/Fatih'te bulunan Topkapı Sarayı Eski Teşvikiye ve Gülhane Hastanesi restorasyonu hızla devam etmektedir.

- Sarayda 32'si Türk, 4'ü Arap asıllı Müslüman'dı. (Kaysûnî Bedreddîn, Kosonî Mehmed, Seyyid Yûsuf, Tablî Hasan) Aralarından Ahî çelebi, Yûsuf Sinan ve Hayâtîzâde kethüdâsı Mehmed Saîd 2'şer; Mehmed Arif, Mustafa Behçet ve Abdülhak Molla 3'er; Îsâ 4, Hamalzâde Mehmed ise 5'er defa hekimbaşı olmuştu.

Abdülhak Molla'nın eserleri

- 1. Tarih-i Liva: Elli bir yaprak olan bu vakayiname, İkinci Mahmud Hanın Rami Kışlasında bulunduğu zamana ait kayıtlardır. Matbu değildir.
- 2. Rüzname: Yazma olan bu eseri, Sultan İkinci Mahmud Hanın hastalığı ile ilgili olarak hekimbaşı sıfatıyla yazmıştır. O devirde yaptığı tıbbi incelemelerinden bahsetmiştir.
- 3. Hezar Esrar: Hekimlik ile ilgili bir eserdir. Ağabeyi Mustafa Behçet ile birlikte hazırlamıştır. Bu eser yarım kalmış, bilahare oğlu Hayrullah Efendi tarafından tamamlanıp, 1867'de yayınlanmıştır. Abdülhak Molla bir takım tıbbi yeniliklerin getirilmesinde ön ayak olmuştur. Hekimbaşı iken Tıbbiye okulunda yeni bir proje uygulandı. Salgın hastalıklara karşı karantina teşkilatını kurdurdu ve Çiçek aşısı yapılmasını mecburi hale getirdi. Bebek'te kendi yalısında bir eczahane açmış ve burada bir nükte olarak "Ne ararsan bulunur derde devadan gayri" mısraını levha halinde asmıştır.

TOPKAPI SARAYI ŐİFAHANE VE ECZANESİ

- Sarayın Birûn teşkilatına mensup sayıları 60–70 arasında değişen hekimler, kehhaller ve cerrahların başı olan Hekimbaşı'nın ismiyle anılan bir nevi eczanedir. Sarayda, hekimbaşı odasından başka iki eczane ve biri Harem'de olmak üzere beş hastane bulunmaktaydı.
- Saray'da padişah başta olmak üzere, Harem ve Enderun mensuplarının da tedavileri Hekimbaşı başkanlığındaki sağlık teşkilatı içinde yer alan hekimler, göz doktorları (kehhaller) ve cerrahlar tarafından yapılırdı. Tedavide kullanılacak ilaçlar ve terkipler Hekimbaşı maiyetindeki görevlilerle ve özellikle Kilerli Koğuşu iç oğlanları tarafından hazırlanırdı. Hekimbaşı'nın hazırlattığı bu özel karışımlar genellikle özel hokka, kâse ve şişelere koyularak saklanırdı.
- Sultan Abdülmecid (1839–1861) döneminde görev yapan Abdülhak Molla Topkapı Sarayı'nın son Hekimbaşı'sıdır. Padişahlar Topkapı Sarayı'nda yaşamayı bıraktıktan sonra Hekimbaşı odası önce meşkhane ardından silah tamirhanesi olarak işlevlendirilmiştir. 20. yüzyıl başlarında onarılan yapıda tıp ve ecza ile ilgili malzemeler bir araya getirilmiştir.

EĞİTİMDE YENİLEŞME ÇABALARI

- Osmanlı devletinde XVII. yüzyılda başlayan siyasi gerilemeye paralel olarak bilimsel hayatta da gerileme başlamış, bu durum XVIII. yüzyılda da devam etmiştir.
- Avrupa'da bilim süratle gelişme kaydederken Osmanlı toplumu bunu takip edememiştir.
- XVIII. yüzyıldan itibaren ülkedeki gerilemeyi tespit eden devlet adamları bazı sistemlerde değişiklik yapmaya başlamışlardır.
- Bu arada İslam tıbbında klasik eserler kullanılmaya devam etmiştir. (İbn Sînâ'nın Kanûn'u bu dönemde Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir.)

Osmanlı ve Avrupa Tıbbı farklı mı ?

- Avrupa'yla temas halinde veya Avrupa dillerinden birine vakıf olan hekimler, Batı'daki yeni tıp anlayışını temsil eden eserleri tercüme ederek veya buralardan yaptıkları alıntılara kendi yorumlarını katarak tıbbi eserler kaleme almaya başlamışlardır.
- Bunlar arasında, Ali Münşî, Şabân Şifâî, Abdülazîz, Abbas Vesîm ve Şânîzâde Mehmed Atâullah sayılabilir. XIX. yüzyılın başında, Süleymaniye'de tıp eğitimi devam ederken, III. Selim, donanmanın hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla Kasımpaşa'da, öğretim kadrosunda bir hekim ve cerrahın bulunduğu eğitim hastahanesi ile yanına teorik tıp ve cerrahi eğitimlerinin verileceği tabibhane binasını yaptırarak Tersane Tıp Mektebini (Tersane Tabibhanesi) kurdurmuştur [1805].

HEKİMLER VE ESERLERİ

- Batıda yazılmış tıp kitaplarını tanıma ve tercüme etme dönemi XVII. yüzyılın ortalarında Sâlih bin Nasrullah'ın [ö. 1669] Paracelsus'un görüşlerini şerh mahiyetindeki Arapça eserinin Hayâtîzâde Mustafa Feyzî'nin [ö. 1692] damadı Süleyman [ö. 1712] tarafından Tercüme-i Akrabadin-i Cedîd, tabib Hasan tarafından da Gâyetü'lMünâ fî Tedbîri'l-Merzâ adıyla tercüme edilmesiyle başlamıştır.

ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN BAŞLAMASI

- Mustafa Behçet'in 3. hekimbaşılığı sırasında [1823-34], Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasından sonra, modernleştirilmeye çalışılan ordunun hekim ve cerrah ihtiyacını için karşılamak amacıyla 14 mart 1827'de Vezneciler'deki Tulumba cı konağında 4 yıllık eğitim veren Tıbhâne-i Âmire (Dârü't-Tıbb-ı Âmire) açılmıştır.
- Mustafa Behçet'in 26 aralık 1826 tarihli arızasından açıkça anlaşıldığına göre, tek hoca ve 2 muallimle faaliyete geçen bu kurumda hoca, yazım kuralları ve gramer ile ecza ve tıbbi bitkilerin isimlerini, hastalıkların olabildiğince Arapça ve Türkçe isimlerini öğretecek; muallimlerden biri Fransızca eğitim yanında cerrahlıkla ilgili bilgileri verecek; diğer muallim ise yabancı dile aşina olan öğrencilere tıp kanunları ile kitaplardaki şekillerden anatomi anlatacaktı.

DÖNEMİN TIP OKULLARI

- Eğitimin Türkçe yapılacağı bu kurumlarda, öğrencilerin Avrupa tıbbına ait kitapları okuyup anlayabilecekleri ölçüde Fransızca ve İtalyanca da öğretilenkti.
- Bu eğitim sonunda talebeler, hastahanelerde gösterecekleri kabiliyete göre hekim veya cerrah olarak atanacaklardı.
- Ayrıca, savaşlarda cerrahi yaraları iyileştirecek kişilere cerrahinin bilimsel tarafı gerekmediğinden, eli yatkın ikinci sınıf öğrencilerinin bir kısmı 3-4 yıl içinde kısa yoldan cerrah yapılabilecekti.

Medrese Eğitimi ve Osmanlı

- Ülkemizde **18. yüzyılın** sonlarına kadar yüksek öğretim için hemen hemen tek müessese olan medresenin temelleri, **9. yüzyıl'a** kadar gitmektedir.
- **Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde** medreselerin gelişmesi ile birlikte ihtisas medreseleri de kurulmuştur. Örneğin **Konya'daki Sırçalı Medrese** sadece hukuk, **İnce Minare'deki medrese hadis**, **Kayseri ve Sivas'taki medreseler tıp**, **Kütahya ve Kırşehir'deki medreselerde astronomi öğretimi** yapıyordu. Bu ilim kuruluşlarından mezun olanların **icazetnameleri** veya diplomaları orada ders verenlerce verilirdi.

- **Osmanlı Devleti** klasik medreselerin yanında ihtisas medreseleri anlayışı sürmüŖ, örneğin **Bursa**'da [Darü't-Tıb](#) (1400) adıyla klinik tıp eğitimi veren bir müessese açılmıştı.
- **İstanbul**'un 29 Mayıs 1453'de fethinden sonra takip ettiği siyaset; kültür ve bilim politikası sonucu İstanbul'u Türk-İslam dünyasının ilim ve sanat merkezi haline getirmekte.
- Bu nedenle **Fatih Sultan Mehmed**; 1 Haziran günü **Ayasofya**'da Cuma namazını kılarken, Ayasofya yakınındaki eğitim amaçlı kullanılan papaz odalarında artık Fatih'in hocası **Molla Hüsrev**, Zeyrek'teki **Pantokrator Manastırı**'nda **Molla Zeyrek**, derslerine başlamışlardı.

NOT : Pantokrator Nedir ?

- Pantokrator İsa, Hristiyan ikonografisinde bir sahne. İsa'nın sol elinde Kitâb-ı Mukaddes tutarken sağ eliyle takdis işareti yapar halde tasvir edildiği bu sahne Hristiyan sanatında en çok kullanılan sahnelerden biridir.
- Bu ismi taşıyan manastır Fatih Sultan Mehmed'in isteği ile Zeyrek Medresesine dönüştürülmüştür.

